

Ryttergodset i Thy og Han Herred

Ved ANDERS SØRENSEN

UHELDIGE eller uhensigtsmæssige Ordninger af Landets Forsvar hører ikke blot dette Aarhundrede til. Blandt tidligere Tidens mindre heldige Paafund kan nævnes den Ordning, man efter udenlandsk Mønster indførte i 1670'erne, da man til Underhold for den staaende Rytterhær udlagde Jordegods fra Kronen. Tanken kunde synes meget god, men den praktiske Udformning blev i al Fald mindre god. Var man begyndt noget før, havde der været Krongods nok at tage af, men i Tiden efter 1660 var der gaaet saa stærk Svind i Kronens Jordegods, at det nu vanskeligt lod sig gøre at skabe samlede Godskomplekser, der egnede sig til Formaalet, hvorfor man maatte tage af det tiloversblevne, hvor spredt det end maatte ligge.

Hele det uheldige Arrangement var stadig Genstand for Forandringer. Af Kronens Gods i Thy og Han Herred var der 1683 til Ryttergods kun udlagt 37 Tønder Hartkorn beliggende i Sognene Kaastrup, Sennels og Skjoldborg samt en enkelt Gaard i Nørre Arup paa godt 6 Td. Hartk., alt hørende til 1. jyske Regiment, der ellers havde sit Gods spredt rundt om i Amterne Koldinghus, Riberhus, Lundenæs, Bøvling og Skivehus.

Til 3. jyske Regiment, hvis Gods laa endnu mere spredt, udlagdes 1687 53 Tdr. Hartk., og til samme Regiment udlagdes 1. Oktober 1688 567 Td. spredt over hele Thy og Han Herred. Ikke saa lidt af dette Gods var øde, havde forarmede Beboere eller var bortfæstet med nogle Aars Frihed. Igen 4. Maj 1689 udlagdes der 79 Td. Hartk., og 1696 yderligere 148 Td., og saaledes blev man ved, til Ryttergodset her omfattede godt 1600 Td. Hartk. uden dog at kunne opfattes som en Helhed, og hvad der maatte virke uheldigt var, at Godset maatte "fjernstyres", idet Regimenternes Gods bestyredes af en Regimentsskriver, der boede langt borte. Saaledes boede Skrивeren ved 1. Regiment paa Gudumkloster og 3. Regiments i Aalborg, saa det har sikkert ikke været let for de Herrer at føre et saa effektivt Tilsyn med Godset, som deres Instruks bød dem. Dette Tilsyn gik bl.a. ud paa, at de skulde paase, at Gaardene vedligeholdtes, at der anlagdes Humlehaver, sattes Pilestager, saaedes Hampefrø og plantedes Frugttræer, samt at der høstede og saaedes, ligesom de skulde holde Bonden med Lov og Ret og skifte efter de afdøde i Herredsfogdens Nærværelse samt bortfæste Huse og Gaarde, dog kun med Amtmandens Vidende.

Imidlertid forestod der atter en Omlægning af Ryttergodset. Vanskelighederne med at holde Styr paa det spredte Gods var for store, hvorfor man tilstræbte at samle og afrunde, hvad der for Jyllands Vedkommende gav Udslag i Oprettelsen af det Dronningborgske, det Koldingske og det Skanderborgske Rytterdistrikt, der alle tre kom til at bestaa af Gods med en passende samlet Beliggenhed omkring de tre Steder, der gav dem Navn. I Stedet for at henlægge det fjernest liggende

Gods under Amtstuerne, bestemte man sig til at afhænde det, hvad der jo ogsaa kunde give lidt Penge i Statskassen.

Allerede 1715 besluttede man sig til at lade 3. Regiments Gods i Aalborg Stift bortsælge ved offentlig Auktion. Til at forestaa Auktionen beordredes Baron Rudolph von Gersdorff, Stiftamtmand i Aalborg, Justitsraad Fredrik Birckenbusch, Amtmand over Dueholm, Ørum og Vestervig Amter, Jens Jørgensen Seerup, Amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter, samt Regimentets Skriver, Marcus Ulsøe. Auktionen blev berammet til 28. Maj og 4. Juni, men da Gersdorff og Serup skulde opvarte Kongen ved dennes Ankomst til Aalborg, blev der intet foretaget førstnævnte Dato, men den 4. Juni var man i Nykøbing for at foretage de nødvendige Skridt til Auktionens Afholdelse, der kundgjordes at skulle afholdes i Thisted, hvad angik Godset i Thy, den 26. Juni paa følgende Betingelser, der var fastsat i Plakat af 21. Februar 1715:

"Godset skal sælges Gaard efter anden, og den højstbydende vil faa det tilslaaet.

Køberen skal nyde Godset til evindelig Ejendom uden nogen Reservation, og han skal svare alle Skatter deraf som andet Jordegods fra Skødets Dato.

Dersom nogen Bonde køber sit paaboende Hartkorn, skal han og hans Arvinger, saa længe de beboer Stedet, være fri for at svare Familieskat af deres Familie og ikke mere i Folkeskat end Fæstebønder betaler, ligesom de fritages for at inrulleres til Soldater.

Det staaer Køberne frit for at betale den hele eller halve Købesum straks. I sidstnævnte Tilfælde maa der udstedes en Panteobligation til Kronen. Betalingen sker i danske Kroner, og Køberne skal selv betale Skødets og Panteobligationers Udfærdigelse paa stemplet Papir."

I en Beretning om Auktionens Forløb spores der ikke ligefrem nogen større Begejstring for de opnaaede Resultater.

Godset var beregnet til at skulle sælges for ca. 40 Rd. pr. Tønde Hartkorn. Denne Pris blev overskredet i Thy, men i Han Herred opnaaedes den ikke, ja gik endda væsentlig under, og i det hele taget var Priserne højst forskellige fra Gaard til Gaard, endda i samme By, og Aarsagerne hertil formodedes at være af højst forskellig Art. Nogle Købere saa mest paa Godsets Beliggenhed, medens andre saa mere paa Beboernes Tilstand. De større Gaarde paa 5-6 Td. Hartk. afskrækkede mange Købere paa Grund af Mangel paa Folk, hvorfor Salget af disse Gaarde knap var gaaet saa godt som for de smaa Gaardes Vedkommende. Naar Godset i Han Herred gik for saa forholdsvis ringe Pris, skyldes det efter de høje Herrer's Mening den ringe Højbjergning og den skarpe Jord, og idet Auktionen indstilledes til Godkendelse, finder man Anledning til at rose Frederik Kiær, Forpagter paa Krastrup i Slet Herred, for at have fulgt Auktionen fra først til sidst og med sine Bud at have handlet til Majestæten's Fordel. Hvorfor særlig Frederik Kiær fremhævedes staaer ikke ganske klart. Ganske vist købte han, som det senere vil ses, en Del Gods, men dog ikke til særlig høje Priser, saa om nogen Form for Filantropi har der ikke været Tale.

At de større Gaarde ikke kom op i saa høj Pris som de smaa er i nogen Grad rigtigt. De større Gaarde i Han Herred naaede ikke op over 31 Rd. pr. Tønde .Hartkorn, og Mtr. Nr. 4 i Højstrup i Tømmerby Sogn solgtes endda for kun 10 Rd. pr. Tønde (til Frands Rantzau Benzon til Aagaard). Noget bedre gik det paa Thy, hvor Gaardene over 6 Td. Hartk. ikke gik lavere end 29 Rd. pr. Tønde, og Madstedgaard i Hvidbjerg v. Aa gik endda helt op i 100 Rd. pr. Tønde, der betaltes af Hans Eifler til Tanderup.

Med denne Auktion var dog ikke alt Ryttergods i Thy og Han Herred bortsolgt, thi, som før nævnt, havde 1. jydsk Regiment ogsaa Gods her (i Refs Herred), og dette kom i Henhold til Plakat af 22. August 1716 ligeledes under Hammeren. Betingelserne var de samme som før nævnt for 3. Regiments Vedkommende, og efter Auktionens Godkendelse kunde Udstedelsen af Skøderne tage sin Begyndelse, og det tog det meste af et Par Aar at faa dette fra Haanden. Ved en nøje Gennemgang af disse Skøder erfares bl.a., at det ikke i alle Tilfælde blev den, der havde faaet Godset tilslaaet paa Auktionen, der fik Skøde paa det. I enkelte Tilfælde maatte Kautonisten overtage det købte, naar Køberen ikke kunde udrede Købesummen eller Halvdelen af denne, og i et Par enkelte Tilfælde lagdes ikke indløst Gods under Amtstuen.

Den samlede Godsmængde, der i disse Aar skiftede Ejer i Thy og Han Herred, beløb sig til 1607 Td. Hartkorn fordelt saaledes:

Han Herred 268 Td. 7 Skp. 0 Fdk. $\frac{1}{6}$ Alb.
Hassing Herred 182 Td. 7 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb.
Hillerslev Herr. 205 Td. 5 Skp. 1 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.
Hundborg Herr. 259 Td. 5 Skp. 0 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.
Refs Herr. 689 Td. 6 Skp. 3 Fdk. $2\frac{5}{12}$

Heraf købtes til Selveje 221 Td., 1 Skp., 2 Alb., der fordelte sig saaledes:

Han Herred: 14-0-3-2
Hassing Herred: 31-4-2-1
Hillerslev Herred: 51-1-1-2
Hundborg Herred: 57-4-1-0
Refs Herred: 66-6-0-0

De godt 268 Tønder Hartkorn, der bortsolgtes i Han Herred, var fordelt paa 80 Gaarde og Huse i Sognene Arup, Klim, Lild, Tømmerby, Vesløs, Vust og Øsøs og indbragte 9140 Rd. og $59\frac{1}{2}$ Sk. Heraf købtes til Selveje kun 3 Gaarde for i alt 739 Rd. og 36 Sk. De tre heldige var Mette Madsdatter, salig Anders Jensens Enke, der købte Herligheden af Mtr. Nr. 12 i Vester Torup for 120 Rd. (Bondeskylden ejede hun i Forvejen), Svend Bertelsen, der købte Mtr. Nr. 5 i Vester Torup for 238 Rd. og 2 Sk., og Jens Laursen, der for 381 Rd. og 24 Sk. fik Mtr. Nr. 15 i Klim By. Købesummen i dette Herred varierede fra 10 til 60 Rd. pr. Tønde Hartkorn.

I Hassing Herred solgtes 45 Gaarde og Huse for 8558 Rd. og $91\frac{1}{2}$ Sk. fordelt over hele Herredet med Undtagelse af Sognene Bedsted, Hørdum, Skyum og Ørum. Til Selveje solgtes kun 12 Gaarde og 2 Huse for 1648 Rd. og 54 Sk. I Gjersbøl købte Jens Christensen Bundgaard Mtr. Nr. 10 og 12, som han begge brugte, for henholdsvis 102 Rd. og 64 Sk. og 74 Rd. og 24 Sk., og Poul Christensen erhvervede Mtr. Nr. 8 og 9 for 318

Rd. og 90 Sk. samt et Hus for 5 Rd. I Grurup købte Herredsfogden i Hassing og Refs Herreder, Valentin Beier, Mtr. Nr. 2 for 33 Rd. og 2 Sk., hvilket var hele 10 Rd. pr. Tønde Hartkorn. I Jestrup i Sønderhaa Sogn købtes Stedet Rolighed af Michel Finel for 42 Rd. og 8 Sk., og i Hassing købtes Giselbækgaard af Ole Pedersen, som maatte af med hele 110 Rd. pr. Td. Hartk., i alt 835 Rd., som han tilmed betalte kontant. I Lodbjerg Sogn købte Anders Pedersen Gaarden Rottbøll, som han betalte med 237 Rd. og 48 Sk., samt et jordløst Hus for 1 Rd. Knap saa godt gik det Niels Jensen Skibsted, der fik sin iboende Gaard, Mtr. Nr. 1 i Skovsted, tilslaaet for 239 Rd. og 6 Sk. med Sognepræsten Hans Hansen Ramløse som Kautonist, men da han ikke kunde skaffe Pengene, maatte Hr. Ramløse overtage Gaarden.

I Hillerslev Herred afhændedes 77 Gaarde og Huse i Sognene Hillerslev, Hjardemaal, Kaastrup, Nors, Ræhr, Sennels, Tved, Vester Vandet, Vixø og Østerild for 12.279 Rd. og $16\frac{1}{2}$ Sk. Heraf solgtes til Selveje 23 Gaarde og Huse for 4196 Rd. og 3 Sk. Heraf kan nævnes Gaarden Øregaard i Nors Sogn, der solgtes til Beboerne Jens Jepsen og Poul Laursen for 51 Rd. og $9\frac{1}{2}$ Sk. Kiærgaard i Tved Sogn til Peder Andersen for 292 Rd. og 48 Sk., hvilket var 130 Rd. pr. Tønde Hartkorn, og endelig Hegaard i Rær Sogn, hvis Hartkorn kun var 4 Skp. og 1 Fdk., men maatte af Beboeren, Christen Poulsens Enke Maren Therkildsdatter, betales med 102 Rd., hvilket var den højeste Pris pr. Tønde i hele Herredet.

I Hundborg Herred afsattes 87 Gaarde og Huse fordelt over hele Herredet med Undtagelse af Sognene Janderup og Kallerup for 12.471 Rd. Til Selveje solgtes 15 Gaarde og Huse for 3750 Rd. og 42 Sk i Sognene Nørhaa, Skjoldborg, Sjørring, Tilsted og Vang. I Nørhaa købte Peder Christensens Enke Kirstine Marie Poulsdatter Næsgaard for 591 Rd. og 64 Sk., og for en lignende Sum købte Christen Knudsen Halvdelen af Fredskild.

I Refs Herred, hvor den største Part af Ryttergodset fandtes, afhændedes 206 Gaarde og Huse spredt over hele Herredet med Undtagelse af Sognene Agger, Bodum, Jegindø og Vestervig for 25.114 Rd. og $48\frac{1}{2}$ Sk. I dette Herred blev 10 Bønder Selvejere. Yderligere to forsøgte, men maatte opgive det paa Grund af manglende Betalingsevne, nemlig Peder Pedersen, der fik tilslaaet Sindrupgaard i Ydby Sogn for 247 Rd. og 78 Sk., og Niels Christensen, der fik Refsgaard i Hurup Sogn for 311 Rd. og 84 Sk., men da ingen af dem kunde skaffe Købesummen, blev Gaardene henlagte under Amtstuen. Blandt de nye Selvejere kan nævnes Niels Nielsen [Jensen], der for 882 Rd. og 48 Sk. købte Toftumgaard i Heltborg Sogn, og Christen Jensen, der købte Dovergaard i Ydby Sogn for 356 Rd. og 24 Sk., samt Jens Christensen, der for 221 Rd. og 24 Sk. erhvervede Troelsgaard i Gettrup Sogn.

Som det vil ses af foranstaaende, blev kun godt 221 Td. Hartk. solgt til Selveje, medens Resten af de 1607 Tønder afhændedes til private Godsejere, der paa denne Maade forøgede deres Hovedgaardes Bøndergods, og dels til Personer, der ikke besad nogen Hovedgaard at lægge det købte ind under, bl.a. ogsaa adskillige af Landsdelens Præster.

Kun een Hovedgaard oprettedes, eller rettere genopstod, nemlig Nørhaagaard i Nørhaa Sogn. Denne Gaard paa godt 17 Tdr. Hartk., der 1682 kom til Kronen fra Jokum Irgens og 1688 lagdes under Ryttergodset, solgtes nu til Hans Carsten

Langballe, der beboede den ene Halvdel. Af Bøndergods købte han i Nørhaa Sogn 12 Gaarde og 17 Huse tillige med Lægindgaard og 5 Huse i Klithuse. I Kaastrup Sogn og By købte han 1 Gaard og 1 Hus, i Næstrup i Sjørring Sogn 2 Gaarde, Aarup Mølle i Snedsted Sogn, 1 Gaard i Tilsted Sogn og By, 2 Gaarde i Torsted Sogn og By samt 3 Boel i Nørby i Tved Sogn, i alt Bøndergods 97 Tønder for en samlet Sum af 6184 Rd. og 85½ Sk. Om nogen Sædegaardsfrihed (Skattefrihed) blev der dog ikke Tale, eftersom Bøndergodset ikke havde den fornødne Størrelse.

Den største Køber ved Auktionen var Niels Ibsen til Tvis Kloster, der erhvervede sig 57 Gaarde og Huse paa i alt 246 Td. Hartk. i Sognene Gettrup, Heltborg, Hillerslev, Hurup, Hvidbjerg (Refs Herred), Lyngs, Odby, Søndbjerg, Visby og Ydby for 9392 Rd. og 52½ Sk. Stiftamtmand Gersdorff, der 1702-26 ejede Thistedgaard, købte 41 Gaarde og Huse af Hartkorn 174 Td. i Sognene Arup, Gettrup, Grurup, Heltborg, Hurup, Sjørring, Snedsted, Vesløs, Visby, Ydby og Øsløs for 6212 Rd. og 65½ Sk. Enevold Nielsen Berregaard til Kølbygaard erhvervede 46 Gaarde og Huse paa tilsammen 128 Td. Hartk. spredt over 17 Sogne for 4727 Rd.

Frederik Kiær, Forpagter paa Krastrup i Slet Herred, der senere blev til Frederik Kjærskjold til Børglumkloster, købte 22 Gaarde og Huse af Hartkorn 86 Td. for 2647 Rd. En lige saa ivrig Godskøber, Byfogden i Nykøbing, Rasmus Jørgensen, købte 21 Gaarde og Huse paa tilsammen 75 Td. Hartk. for 2613 Rd. Amtsforvalter Claus Caspersen, der senere købte Todbøl, erhvervede sig 14 Gaarde og Huse paa 61 Td. Hartk. for 1500 Rd., og Morten Lelius til Ullerup i Sennels Sogn købte 15 Gaarde og Huse, ligeledes paa 61 Td. Hartk., i Sognene Hillerslev, Kaastrup, Sennels og Thisted for 2680 Rd.

Af mere beskedne Købere kan nævnes Anders Kjærulf til Bjørnsholm og Sødal, der købte 13 Gaarde og Huse i Arup, Klim, Tømmerby, Vester Torup, Vust og Øsløs for 1486 Rd., og Peder Nielsen Mollerup til Vestervig Kloster, der for 1006 Rd. erhvervede sig 13 Gaarde og Huse paa tilsammen 27 Td. Hartkorn.

Peder Mortensen Selle til Ulstrup i Hundborg Sogn forøgede sit Bøndergods med 9 Gaarde i Hundborg, Sjørring og Snedsted Sogne for 969 Rd., ligesom Frands Rantzau Benzou til Aagaard købte 10 Gaarde og Huse i Arup, Klim, Tømmerby, Vesløs, Vester Torup og Vust samt en Mølle i Tømmerby for 852 Rd. Hans Eifler til Tandrup nøjedes med 3 Gaarde og 4 Huse i Nørhaa, Sønderhaa, Villerslev og Hvidbjerg v. Aa samt Stokkergaards Vandmølle i Nørhaa Sogn, som han betalte med 2155 Rd.

Som før nævnt meldte der sig ogsaa gejstlige Købere. 11 Sognepræster købte i alt 32 Gaarde og Huse paa tilsammen 76 Tønder Hartkorn for i alt 2289 Rd. Heraf købtes 5 Gaarde og 2 Boel i Sognene Gettrup, Kaastrup, Nors og Tved af Hr. Peder Nielsen til Hvidbjerg og Lyngs for 1088 Rd., hvorimod Hr. Hans Jentoft til Hassing og Villerslev nøjedes med Matr. Nr. 11 i Villerslev, der kostede ham 55 Rd. og 40 Sk., og endelig købte Hr. Jens Pedersen Poultofts Enke i Rær Elisabeth Andersdatter et Hus i Bjerre i Viø Sogn for hele 21 Rd.

Auktionen samlede Udbytte blev 67.564 Rd. og 24 Sk. Med enkelte Undtagelser nær ønskede Køberne kun at betale den halve Købesum straks, og denne maatte da indbetales til Amtsforvalter Møinichen i Viborg. For den anden Halvpart af Købesummen blev der saa udstedt en Panteobligation.

Hermed tilendebragtes dette Kapitel af Ryttergodsets Historie, der satte saa dybe Spor i mange Bønders Stilling i denne Landsdel. For de nye Selvejeres Vedkommende har det sikkert været en lykkelig Begivenhed, men de Bønder, hvis Gaarde solgtes til en privat Godsejer, har sikkert ikke været glade for Byttet.

KILDER:

- Jydske Auktionsskødebøger A og B.
- Jordebøger over kgl. beholdne Jordegods i Dueholm, Ørum og Vestervig Amter 1693.
- Auktionsforretning over Ryttergodset i Vendsyssel, Mors og Thy efter kgl. Befaling 13. April 1715.
- Krigsjordebøger over Jordegods at udlægge til v. Stürcks og Prehns Regiment 4. Maj 1689.
- Jordebøger over kgl. beholdne Gods, hvoraf noget er udlagt til Ryttergods i Dueholm, Ørum og Vestervig Amter 1687.
- 1. og 3. jyske Regiments Regnskaber.
- Diverse Jordebøger forfattet i Anledning af Ryttergodsets Komplettering 1688-91.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1948, side 194-204)